

Karlheinz Filipp

Malí lidé ve velkých dějinách

KARLHEINZ FILIPP

Nalí lidé ve velkých dějinách

*Od vlastenecké
fronty československé
k sudetoněmecké*

Vyšehrad

Kniha byla vydána s laskavým
příspěním autorovým.

© Karlheinz Filipp, 2003
Translation © Josef Škrábek, 2005

ISBN 80-7021-806-1

Obsah

Šok i pohlazení (<i>Josef Škrábek</i>)	9
1. Územní a národnostní vývoj	11
2. Rakouský a husitský patriotismus	15
3. Já pán, nebo ty pán? Moc a bezmoc. Pýcha a ponížení	18
4. Čechoslovákismus	21
5. K příkladu Novosedlic (Weißkirchlitz)	24
a) Bohosudov: Boží soud byl znárodněn	24
b) Na hřbitově	26
c) Jak šel pradědeček na vandr Filippovi a Heumeovi	28
d) Kdo vlastně jsme? Kronika jazykově smíšené obce	38
e) Poněmčování a počešřování. Spolky a vzdorospolky	42
f) Narůstání emocí: Vítězní Pražané, poražení Vídeňáci	46
6. Bouře z Mnichova dorazila přes hřeben Krušných hor do Novosedlic/Weisskirchlitz	55
a) Mnichovanství: Nejhlubší ponížení českého národa	58
b) Od československé k sudetoněmecké vlastenecké frontě	59
c) Emoční napětí se vybil: Z Novosedlic do Saska a zpět do říše, útěk z Novosedlic do českého vnitrozemí	61
d) Rázně v šiku a pozor	63
e) Když byl otec vojákem: Z československé uniformy do německé	66
7. Bouře se znovu vzpíná a ztišuje	71
a) „Odsun“ – neuvěřitelné, a přece skutečné	71
b) Vánoce 1945 se nekonalý	73
c) Národní odboj: Odplata a zadostiučinění pro Novosedlice, katastrofa pro Weißkirchlitz	75

8. Naše vyhnání – 1946	79
a) Zbavení práv a domova, čekání na deportaci	80
b) „Humánní transfer“: V dobytčích vagonech „Domů do říše“	82
9. Nové utrpení v Bingenheimu	86
a) Hledání přístřeší a obživy	86
b) Školní stravování, hesenská vlastivěda a pan řídící	93
c) Terezín na augustiniánské škole	99
10. Rozchod se sudetoněmeckým Bingenheimem, hledání českého tatínka a dědečka v nás	104
a) Vánoce 1964 v Praze	106
b) Labe přitéká z vlasti tatínka a dědečka	107
c) Hamburk leží na Labi	109
11. Sv. Valentýn se vrací do Novosedlic. Ať je naším průvodcem!	113
12. „Pravda vítězí“	120
a) TGM, jak pohádkové: Jeden z nás se stal hradním pánem	120
b) Bytí a nebytí s Rakouskem: Malý Tomáš a velký TGM	121
c) Říp a Masarykova ulice: Hora a hlavní třída vedou k praotci a k otci národa	124
d) Závěrečná řeč za „Nadaci 28. října“ na Slovensku	127
13. Misericordia Holá pravda: Utrpení, láska a smrt	130
a) In memoriam matris et patris	130
b) Miserum cor meum. Vzpomínání a psaní z <i>Profiteri et maerere necesse est</i>	135
14. Misericordia Bohemiae Čechy laskavé i kruté	138
a) Concordia interrupta. Společná kolébka se rozbila	138
b) Sudetoněmecký: Slovo pro všechny nepohodlné	139
c) Co přetrvává: Střední Evropa a 650 let Karlovy univerzity	142
15. Misericordia Bohemiae Milosrdenství pro Čechy, pro srdce Evropy	144
Literatura	149
Dopis biskupa Josefa Koukla	151

Šok i pohlazení

Pro mnohého českého čtenáře bude znamenat první šok leckterá autorova představa o české politice zejména od 28. října 1918.

Na české i německé straně našťestí již ustupují jednotná národní vidění, která by byla příkrým protikladem druhé strany, ale stále ještě v nás (Češích i Němcích) přetrvávají mnohá zkresení. Je dobře, že si stále více Čechů i Němců ochotně doplňuje vlastní zděděné představy informacemi od druhé strany.

Proto se začtíme do knihy podávající nám mimořádně upřímný pohled Němce na minulost. Filippovy programové vize svědčí o jeho upřímném zájmu o naši budoucnost.

Mnohé je velmi vzdáleno našemu tradičnímu obrazu minulosti – zejména onomu jiráskovskému – a leckterého čtenáře může napadnout, že některé německé názory jsou jen obráceně pojatým Jiráskem.

Nejpoučnější je rodokmen Filippovy rodiny, který na sledu několika generací předků dokumentuje jakousi „fluktuaci“ mezi češtvím a němečtvím. Změny národního povědomí bývaly průvodním jevem kdysi tak běžného stěhování osob mezi českým a německým prostředím.

Karlheinz Filipp na jednom místě o sobě říká, že se stal Němcem pouze „náhodou“. Kdyby v roce 1946 žil ještě jeho český děda, byl by teď Čech.

Mimořádnou dokumentační hodnotu mají dvě fotografie Filippova otce – v uniformě nejprve československého a pak německého vojáka.

Poučné jsou i Filippem citované úryvky kroniky obce Novosedlice/Weisskirchlitz, které nám otevírají okénko do německého vidění konkrétních národnostních sporů konce Rakousko-Uherska – ty jsou nám dnes téměř neznámé.

S německou verzí knihy a latinsky neutrálním názvem *Misericordia Bohemiae* a s podtitulem *Große Geschichte und kleine Leute*, jsem se seznámil před dvěma lety a napsal jsem autorovi několik výhrad. Karlheinz Filipp mi zaslal český překlad uveřejněný v Sasku, který měl pod společným latinským názvem ještě český podtitul „Hospodine pomiluj ny“. Již při prvním letmém čtení jsem k překladu měl ještě více připomínek než k německému originálu. A jelikož si každý dobrý skutek vyslouží určité potrestání – byl jsem vyzván k širšímu zpřesnění českého textu dle německého originálu. Výsledkem jsou některé úpravy původního překladu. Názory autora zůstaly v plné míře zachovány.

Kniha se na více místech přibližuje smyslu německého originálu i za cenu jazykové topornosti. Některá slova jsou nepřeložitelná. Například Böhme jako označení obyvatele Čech není možno překládat jako Čech, protože Böhme se vztahovalo na Čechy i Němce žijící v Čechách. Proto je občas více slovy vysvětleno, že se nejedná o národnost českou.

Vyslyšíme hlas druhé strany, nechme se i překvapit zcela odlišným německým vnímáním mnoha událostí a poznejme i ty, které jsme my vůbec nezaznamenali nebo je známe v jiných souvislostech a zařadili jsme je do své paměti v úplně jiných barvách.

* * *

Předložená kniha má jednu velkou nevýhodu – z tištěného slova neuslyšíme upřímný hlas autorův a nebudou se na nás dívat jeho bezelstné oči. Před námi leží stránky psané upřímným člověkem, s nímž v mnohém nemusíme souhlasit, ale právě proto se tato četba vyplatí.

Josef Škrábek

1. Územní a národnostní vývoj

V běhu staletí bylo budování státu v českých zemích ovlivněno mocí panovnických rodů, především dynastií Přemyslovců, Lucemburků a Habsburků. Současně se vytvářelo v zemích koruny české (Corona regni Bohemiae) státní právo, jímž byly korunní země trvale spojeny. Patřily k nim kdysi i Lužice a Slezsko. Lužice však připadla pražským mírem z roku 1635 Sasku. Slezsko náleželo od roku 1335 k českému království a dne 7. dubna 1348, v den založení pražské univerzity, je císař Karel IV. podřídil státoprávně plně české koruně. Roku 1335 se totiž oženil se slezskou princeznou Annou Svídnickou.

Roku 1742 odstoupila Marie Terezie berlínským mírem ve prospěch Fridricha II. hrabství Kladsko a Slezsko kromě věvodství opavského, krnovského a těšínského. Největší a nejdůležitější část Slezska tím připadla Prusku a jen malá část, totiž tzv. Rakouské Slezsko, zůstalo součástí zemí české koruny. Roku 1743 se nechala Marie Terezie korunovat českou královnou. Posledním korunovaným českým králem byl pak Ferdinand V., jenž byl v Praze korunován roku 1835.

Kdyby se Slezsko s Vratislaví, druhým největším městem tehdejších českých zemí, nebylo stalo pruským, projevil by se zřejmě v zemích české koruny jiný početní poměr Čechů a Němců. Nacionální konflikt v 19. a 20. století by musel tedy počítat s jinou národnostní většinou a menšinou.

Jak velice spolu souvisí územní a národnostní vývoj, je vidět i z toho, že Lužice se svým lužickosrbským obyvatelstvem patří k velkému západoslovanskému prostoru. Lužičtí Srbové na severu a na jihu s nimi bezprostředně sousedící Čechové na sebe pohlíželi jako na národnostně příbuzné. Jak těsné je příbuzenství a vzájemné spojení Lužice a českých zemí, se ukázalo po první i po druhé světové válce.

V letech 1918–1919 se uvažovalo o tom, že by Cheb, Rumburk a Šluknov byly odstoupeny Německu a oproti tomu Lužice připojena k československému státu. Územní výměna se však neuskutečnila, neboť referendum, jež by mělo za tím účelem proběhnout, by bylo sotva možno místně izolovat. Nakonec by tím byl zasažen celý pohraniční pás obývaný Němci, což Československo nemohlo přijmout. A tak Lužice zůstala v Německu.

Po druhé světové válce v květnu roku 1945 byla znovuzaložena národní organizace Lužických Srbů Domowina, která byla v roce 1937 nacisty zakázána. Současně byl zřízen Lužickosrbský národní výbor, který měl své

prozatímní a první sídlo v Praze a tím obnovil zvláštním způsobem tradiční spojení obou národů. Národní výbor i Domowina vyslovily opět (nejprve jednotlivě, později společně) požadavek autonomie v rámci československého státu. Přály si, aby jejich území bylo obsazeno i Československem. Tomu odpovídalo též prohlášení Společnosti přátel Lužice v Praze.

Československo se tím jako velká bratrská moc cítilo jistě polichoceno i vzhledem k tomu, že Lužice se mohla stát jistou kompenzací za Karpatskou Ukrajinu (Podkarpatskou Rus – později Zakarpatskou Ukrajinu), odstoupenou Sovětskému svazu v červnu 1945. Na postupimské konferenci velmocí však lužickosrbsko-česká otázka nehrála vůbec žádnou úlohu. K tomu také přispělo, že hned po válce našli mnozí vyhnaní Němci útočiště právě za dosavadními hranicemi v Lužici. A tak ani po první, ani po druhé světové válce nedošlo k obnovení územního spojení Lužice a Čech. Zůstalo však historicky vzniklé dobré kulturní spojení obou západoslovenských příbuzných.

Národnostní vývoj v českých zemích je úzce spojen s českým národním obrozením. To je třeba vidět v souvislosti s romantickým nacionalismem, který vychází z Herderovy filosofie dějin (Slawenkapitel, Humanitätsbriefe) a do Čech přichází částečně přímo, částečně nepřímo (přes Rusko). Vůdčím motivem se staly „apoštolem Slovanstva“ Herderem vytvořené představy o velkém, mírumilovném slovanském národu, utlačovaném Němci. Romantický obraz minulosti postavený do protikladu k přítomnosti se stal základem politické naděje ve velkou budoucnost Slovanů, kteří svého rozvoje dosáhnou teprve zítra.

Ohlas těchto představ v českých zemích byl velký. V jazyce a literatuře je třeba jmenovat zejména Josefa Dobrovského (1753–1829) a Josefa Jungmanna (1773–1847). Tím, kdo přenesl filosofické ideje Herderovy do historie a tak dopomohl svému národu najít jeho politicko-historické základy, byl František Palacký, otec českého dějepisceví. Národ si jej vážil a vybudoval uctívanému a politicky angažovanému učenci roku 1898 v Praze důstojný pomník.

Palacký začal psát německy své mnohasvazkové dílo „Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě – z největší části dle pramenů a rukopisů“ – roku 1836, později pokračoval samozřejmě česky. Jako výmluvní svědci (doklady) staročeské poezie byly uznávány rukopisy Královédvorský a Zelenohorský, údajně objevené Václavem Hankou. Oba rukopisy byly však později odhaleny jako falza a jsou tak oficiálně představovány, mezi jinými i T. G. Masarykem.

V roce 1848 měl být na sněmu ve frankfurtském Pavelském kostele ustanoven široký všenněmecký státní svazek, jenž měl obsahovat také české země. Palacký byl proti a odmítl pozvání do Frankfurtu, neboť se necítil být Něm-

cem. Přál si tehdy co možná nejsamostatnější rakouské císařství, které by se jako federalistický státní útvar mělo stát skutečnou politickou vlastí všech Slovanů habsburské říše. Ve svém často citovaném dopise do Frankfurtu napsal: „Když hledím za české hranice, obracím se z přirozených a historických důvodů ne do Frankfurtu, ale do Vídně, abych tam hledal středisko, které by bylo schopno zajistit a ubránit mír, svobodu a právo mého národa. Ovšem kdyby rakouské císařství neexistovalo již dávno, museli bychom sami v zájmu humanity usilovat, abychom je vytvořili.“

Jinak odpověděli Němci z Čech, Moravy a Slezska. Přijali volby do frankfurtského sněmu, přemohli ve střetu s všenněmeckou národní identitou svou dosavadní zemskou identitu a podřídili se jí. Jejich politický mluvčí Ludwig Löhner požadoval administrativní odtržení německých pohraničních okresů. Zplnomocněnci Němců z českých zemí se na sjezdu v Chebu v říjnu roku 1848 dokonce vyslovili, že jsou ochotni obětovat nejen Čechy, ale i Rakousko všenněmeckým zájmům. Nacionální vlny se vysoko vzednuly a byly uklidněny jen proto, že revoluční rok 1848 nepřinesl žádné mocenskopolitické změny.

Po roce 1848 se setkáváme s mnohým úsilím po česko-německém vyrovnání, které se týkalo české koruny. Tak v roce 1861 požadoval český zemský sněm korunovaci Františka Josefa I. českým králem, což mu bylo přislíbeno. Slib ale splněn nebyl.

Po válce roku 1866 se v habsburském mocnářství roku 1867 uskutečnilo ve prospěch maloněmeckého řešení tzv. vyrovnání, jímž vznikla rakousko-uherská monarchie. Ta byla ještě v témže roce zpečetěna korunovací Františka Josefa uherskou svatoštěpánskou korunou.

Dualistická monarchie byla však vykoupena draze, neboť ostatní národy monarchie, především Češi, se cítily diskriminovány, a to právem. Ze všech zemí habsburského domu byly totiž Čechy a Uhry těmi nejdůležitějšími. Vždyť již odedávna stál hned za císařským titulem titul „Bohemiae et Hungariae rex“, tedy král český a uherský. Rakousko-uherská dualistická monarchie byla pro Čechy urážkou. Nebylo proto náhodou, že Palacký, který byl v roce 1848 velkým zastáncem habsburské monarchie, stál v roce 1867 v čele české delegace do Petrohradu a Moskvy. Z austroslavismu se stal panslavismus: „My Slované jsme zde byli před Rakouskem a budeme tu i po něm“ (Palacký).

Vedle moravského vyrovnání (1905), které bylo jen regionální a nakonec bezvýznamné, vznikly v roce 1871 tzv. fundamentální články, které měly vesměs posílit české pozice a státní právo českých zemí. Současně byl vydán císařský reskript, jenž opět sliboval korunovaci v Praze. České korunovační klenoty byly již roku 1867 slavnostně převezeny do Prahy. Plán narazil na prudký odpor Němců v zemi a nakonec ztroskotal i kvůli protestu Maďarů.

Objevily se ovšem další velké snahy o vyrovnání. Výsledku přijatelného pro obě strany však nebylo dosaženo, což souviselo s problémem dvojího vyrovnání. Jednak šlo o vyrovnání Čechů s česko-moravsko-slezskými Němci, a dále o vyrovnání Čechů s Rakouskem a také s Německem. Vídeňská vláda po léta a desetiletí mezi těmito tlaky lavírovala. Oprávněné požadavky rostoucího českého obyvatelstva byly vyvažovány obranou starých německých pozic. Při tomto nanejvýše nešťastném „vyrovnání“ vyvažovali Němci své menšinové pozice v českém zemském sněmu nezřídka rakousko-německou většinou ve vídeňské říšské radě. V extrémních případech využívali také upozornění, že severočeské pohraničí leží mnohem blíže Německu (Sasku, Prusku) nežli Vídni.

2. Rakouský a husitský patriotismus

Palackého pojetí dějin bylo založeno na protikladu, na polarizaci přítele a nepřítele, práva a bezpráví, dobra a zla. Mírumilovní a demokratičtí Slované a Češi viděli ve válečných a vládychtivých Germánech a Němcích své odvěké protivníky. Přitom bylo jako vrchol české svobody a humanismu vyzvedáno husitské hnutí; popularizován byl Jan Hus.

V době po Palackém již nebyly historické linie chápány tak hrubě a na způsob dřevořezby, nýbrž alespoň zčásti jemněji a ne již tak černobíle schématicky.

Umožněno to bylo nezaměnitelným rukopisem Jaroslava Golla (1846 až 1929), který proslul jako mistr analýzy. Goll a jeho škola chtěli pěstovat historii bez iluzí, vědecky, kritickou cestou „zpět k pramenům“. K tomu účelu založil Goll odborný Český časopis historický (ČČH), který získal vysoké ocenění i v zahraničí.

Gollovým nejznámějším žákem byl Josef Pekař (1870–1937). Podílel se na redakci ČČH a později jej vedl. Pekařova velikost a proslulost je zřejmá i z toho, že jeho učebnice národních dějin pro vyšší stupeň gymnázií byla vydávána v dlouhém období let 1914–1942, tedy od habsburské monarchie přes Československou republiku až po období Protektorátu.*

V roce 1914 nesla kniha název „Dějiny naší říše“, od roku 1922 „Dějiny československé“. V roce 1925 byla přeložena do maďarštiny, německého překladu se ale dosud nedočkala. Vydání učebnice z roku 1942, přepracované Josefem Klikem, neslo název „Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do polovice 18. století“. V tomto učebnicovém vydání tedy chybí novější doba, čím mohlo být otupeno politické ostří. To, že kniha ještě v roce 1942 vůbec vyšla, souviselo patrně s tím, že na rozdíl od Palackého u Pekaře nejdeme zdůrazněně protigermánské a protiněmecké tóny. Učebnice byla používána – pokud ještě vůbec byla – po válce až do roku 1948. Poté se ujal vlády marxismus-leninismus. Roku 1950 dovršil Jan Pachta svým spiskem „Pekař a pekařovština v českém dějepisectví“ radikální odvrát od takzvaného buržoazního dějepisectví.

* Josef Pekař, Dějiny československé, nakladatelství Akropolis, nové vydání 1991 – zařazeno do seznamu učebnic MŠMT.

Že byl Pekař jako rakouský Čech velmi spjat s podunajskou monarchií, je zřejmé z jeho smuteční řeči ze 4. prosince 1916 při příležitosti úmrtí císaře Františka Josefa. Tady mluvil pražský historik, stojící v souladu s dějinami své země. Stál v souladu rovněž a právě s posledními 300 lety habsburské říše, což bylo a je očividné v jeho pojetí baroku. Pro Pekaře k tomu samozřejmě patřil i barokní katolicismus, nádherné kostely, sochy sv. Jana Nepomuckého na mostech, milostné Pražské jezulátko. A v tom Pekař vskutku nebyl sám. „Zkuste si odmyslet katolicismus z lidové písně, z lidového umění, ze zvyků, z přísloví, z naší architektury, z naší literatury, z legend a pověstí! Jak bychom byli ochuzeni!“ (Peroutka, 1924, str. 112).

Ať už to byla smuteční řeč z roku 1916, ať to byla přednáška „O smyslu českých dějin“ z roku 1929 nebo jeho rektorská inaugurační přednáška „K periodizaci českých dějin“ na Karlově univerzitě v roce 1931, Josefu Pekařovi šlo vždy o historicko-politickou identitu jeho země. Smysl dějin viděl v česko-německém soužití, ve vzájemném prolínání života a myšlenek obou sousedů.

Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) viděl smysl dějin spíše v česko-německém protikladu. Tady vedla přímá cesta od „apoštola Slovanstva“ Herdera přes Palackého k Masarykovi, „apoštolu humanity“.

Masaryk otevřel a interpretoval tuto cestu především ve spisech „Česká otázka“ (1895) a „Jan Hus – naše obrození a naše reformace“ (1896). Masaryk nastoupil na tuto cestu zcela důsledně, a to i osobně. Roku 1880 vystoupil z katolické církve, obrátil se tedy proti nemilované, dokonce nenáviděné vídeňské státní církvi s jejími německo-rakouskými represáliemi. Přihlásil se k Husovi a k jednotě bratrské, založené na díle Petra Chelčického, jejíž nejvýznamnější hlavou byl J. A. Komenský (Comenius).

K této jednotě bratrské po předcích patřil i Palacký, kterého Masaryk ctil jako „otce národa a našich dějin“. O Palackého ideji českého národa vydal Masaryk v roce 1893 malý spis, v němž stojí:

Národní obrození není dovršeno, bude teprve tehdy, až stojíce na půdě naší jednoty bratrské a kráčeje kupředu v duchu doby, opustíme zpuchřelé a neživotné formy oficiálního a matrikového katolicismu a nastoupíme cestu pravé humanity a náboženství.

Oba, Pekař i Masaryk, se obávají o blaho českého národa. Co se však jeví jednomu jako smysl, druhému se jeví jako nesmysl a naopak. Zajisté se oba starali o současnost národa, ovšem jejich hodnocení české přítomnosti prostředky minulosti je zcela rozdílné.

Masaryk není v první řadě historik, jeho perspektiva je určena humanitou a filosofií a také rozčarováním z katolicismu. Pekař je historik srdcem

a duší, je také žákem svého vysoce ctěného učitele Golla a náleží tedy k vědecko-kritické škole. Nepřekvapí proto, když v Českém časopisu historickém posuzuje „Masarykovu českou filosofii“. Právě v něm, v ročníku 1912, najdeme jeho významný výrok:

Kdyby dnes Hus vystoupil z hrobu, nepoznal by nás, národ, který se od jeho nejhlubších, nejvnitřnějších ideálů odvrátil. V tomto smyslu nejsme tedy národem Husovým, a také jim již nebudeme. Co bylo, nevrátí se více.

Pekař nebyl jen akademikem, kritickým učencem ve svém oboru, byl i politicky angažován, aniž by však patřil k některé politické straně. To projevilo výrazně ve své smuteční řeči z prosince 1916, v níž poukázal na velký rozvoj svého národa pod vládou Františka Josefa I. Přitom vyjádřil naději a důvěru v nového panovníka, císaře Karla I., kterého pozdravil jako Karla III., budoucího krále českého. Jeho Veličenstvo by mělo usmířit všechny národy říše v duchu práva a spravedlnosti. Obzvláště pak přál Pekař, prose o Boží požehnání, říši a svému národu vítězný a čestný mír.

O půl roku později, v květnu 1917, podnikli čeští agráři kolem budoucího ministerského předsedy Antonína Švehly poslední pokus zachránit monarchii na federálním základě. A nebyl to nikdo menší, kdo napsal příslušné memorandum, než česko-rakouský vlastenec Josef Pekař.

I když memorandum nezískalo žádný ohlas, přece dosvědčuje, že tu bylo ještě v roce 1917 významné konzervativní hnutí. Vycházelo z uvažování, které stálo pevně na zemi, a to díky osobnosti, jakou byl Josef Pekař, jenž se narodil jako selský synek v roce 1870 v okrese Turnov. Hodil se k agrárníkovi Antonínu Švehlovi, který byl poněkud žertovně, ale přesto láskyplně nazýván „selský car“.

Po roce 1918 neupadl Pekař v zapomnění. Zůstal tak významný, že byl roku 1931 zvolen rektorem Karlovy univerzity. Když pak v roce 1935 T. G. Masaryk abdikoval na úřad prezidenta, pokusila se agrární strana získat Pekaře jako kandidáta na tento úřad, ale ten ze zdravotních i osobních důvodů odmítl. Zemřel roku 1937.

3. Já pán, nebo ty pán? Moc a bezmoc. Pýcha a ponížení

„Právo na sebeurčení je krásná fráze – teď však, když zvítězila Dohoda, rozhoduje síla.“

Alois Rašín, 4. 11. 1918

S pokračujícím trváním války se stávala situace v zemi a pro zemi stále obtížnější, a to pro všechny zúčastněné. Atmosféru v zemi obzvláště otravovalo zatýkání pro velezradu. Císař Karel se tomu snažil bránit. Jako gesto usmíření vůči Čechům byli propuštěni jejich vedoucí politici Karel Kramář a Alois Rašín. Současně se panovník svým manifestem „Mým věrným rakouským národům“ hlásil k přijetí principu práva národů na sebeurčení. Toto prohlášení však přišlo pozdě, příliš pozdě, totiž až 16. října 1918.

Čeští poslanci měli před sebou úkol zvláštního balancování. Na jedné straně museli být nacionální, tedy pročeští, aby vyšli vstříc svým voličům. Na druhou stranu byli stále do jisté míry loajální k monarchii, která sice slábla, ale alespoň v právním smyslu ještě existovala. Dokladem obezřetnosti a diplomatickosti českých poslanců bylo např. to, že zaslali vítěznému generálovi na italské frontě Borojevicovi blahopřejný telegram. Samozřejmě se předpokládalo, že se poslanci budou podrobně informovat i o protivnících vítězných vojáků. Bylo totiž možné, nebo to přinejmenším nešlo vyloučit, že by na obou stranách fronty stáli Češi proti sobě.

Na pozadí takové vojenské konstelace je třeba uvést i zahraniční akce a československou exilovou politiku T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků Edvarda Beneše a Milana Rastislava Štefánika. Získali pro sebe mocnosti Dohody, protože přislíbili uspořádat plánovaný národní stát jako demokratický a nabídli exilovou českou vojenskou podporu v boji proti ústředním mocnostem. České legie sestávaly převážně z vojáků, kteří přeběhli k nepříteli nebo se dostali do zajetí. Legie představovaly asi deset procent českých a slovenských vojáků sloužících ve staré rakouské armádě. Daleko největší část Čechů tedy zůstala v císařské armádě, což československá propaganda ráda zamlčovala.

Československé legie měly nejvíce mužů v Rusku (Česká družina měla zpočátku 700 mužů, nejvyšší stav ruských legií činil 70 000), další legie byly ve Francii (z původní roty Nazdar vzrostly na více než 20 000 mužů, povýtce z českých a slovenských emigrantů), v Itálii (přes 10 000 mužů) a také v Srbsku.

Na východě bojovaly československé legie úspěšně proti Rudé armádě, což jim zajistilo popularitu u západních spojenců. V červnu 1918 uznala francouzská vláda, že československý národ vede válku. V srpnu a září následovala Velká Británie a USA. Uznaly Československou národní radu jako vládu de facto.

Skutečně se ke konci války situace stále více komplikovala. Vyhrcovala se a konečně padlo rozhodnutí. S tím, jak Dohoda získávala převahu, se relativizovala balanční politika českých poslanců mezi Prahou a Vídní. A tak odjížděla skupina pověřených českých poslanců v čele s K. Kramářem do Ženevy na jednání s Masarykovými zástupci ještě jako monarchisté, ale navrátila se jako republikáni. V Praze se postavila do čela Národního výboru pětičlenná skupina (A. Rašín, J. Soukup, J. Stříbrný, A. Švehla a V. Šrobár), která vyjádřila svou solidaritu s exilovou politikou. 28. října 1918 byla vyhlášena československá samostatnost.

Krátce před tím, a to 22. října 1918, bylo vyhlášeno Německé Rakousko (Deutschösterreich), které zahrnovalo autonomní provincii Deutschböhmen (Liberec). Nato byla ustavena ještě provincie Sudetenland (Opava) a župa Šumavská – Böhmerwaldgau (Český Krumlov) a Deutschsüdmähren (Znojmo). Následně bylo celé Německé Rakousko prohlášeno za součást Německé republiky.

Podobně jako v roce 1848 tak byla zpochybněna územní integrita českých zemí. Tehdy chyběla síla ke změně, takže šlo dále o snahy o česko-německé vyrovnání v politické hře „Já pán a ty pán.“ Tato hra na „já a ty“ pod ochranou koruny bývala těžká, byla však tenkrát schopná dialogu a už proto mnohem lepší nežli hra „já, nebo ty“ od roku 1918, kdy obě strany vystupovaly s maximálními požadavky.

Snad se mohlo na problém pohlížet optimističtěji, když mezi koncem války v listopadu 1918 a mírovou smlouvou ze srpna 1919 leželo devět měsíců. Ale této doby nebylo využito k tomu, aby si obě strany vyšly vstříc. Naopak: 4. března 1919 vypukly nepokoje a demonstrace v provincii Deutschböhmen, která nesměla využít svého práva volit do vídeňského parlamentu. V řadě měst (např. v Kadani nebo ve Šternberku) střílelo české vojsko do davu, takže bylo 54 mrtvých. Od té doby ctí sudetští Němci 4. březen jako den odepření práva na sebeurčení. (poznámka: je Dnem vyhnanců i pro všechny Němce vyhnané z původních domovů)

Zemi ovládla konfrontace a politická polarizace. To se ukázalo také při setkáních na vysoké úrovni, totiž při návštěvě zemského hejtmana Deutschböhmen Rudolfa rytíře Lodgmana von Auen a jeho zástupce Josefa Seligerova ve dnech 30. října a 4. listopadu 1918 u Národního výboru v Praze. Zde ovšem nemohlo dojít k žádnému dialogu, neboť došlo jednoduše ke střetu moci a bezmoci, pýchy a ponížení. Seligerovi bylo naznačeno, že právo na

sebeurčení je jen krásnou, ale bezmocnou frází. A na jeho žádost o jednání odpověděl Rašín konfrontačně: „Pane kolego, vy jste s námi také nejednali a ihned jste se přihlásili k Německému Rakousku. Co jste sami neučinili, nemůžete očekávat od nás.“

V prudké výměně názorů považoval Rašín za přiměřené použít výrok rakouského generála Windischgrätze při potlačení pražského povstání v roce 1848: „S rebely nevyjednáváme!“

Josef Seliger opustil Národní výbor jistě deprimován, ale ne zcela bez nadějí. Dne 10. listopadu vystoupil např. na shromáždění ve svých rodných Teplicích-Šanově. Teplická kronika k tomu na str. 628 uvádí: „Řečník vyjádřil přesvědčení, že na mírové konferenci budou sedět nejen zástupci socialistické republiky Německo a socialistické republiky Německé Rakousko, ale i zástupci socialistických republik Francie, Anglie a Itálie a bude se zde jednat zcela jinak, než si mnozí pánové představují.“

O několik týdnů později se však i Seligerovy naděje zcela rozplynuly. Že patří k poraženým, se stalo zcela zřejmým. Bylo to konkrétně cítit, jak o tom informuje teplická kronika (s. 630) ke dni 7. prosince 1918: „Mezitím se naplnil osud Deutschböhmen. Přes opakované protesty německo-české (chápáno zemsky) a rakousko-německé vlády v Praze a u Dohody pokračovalo obsazování provincie Deutschböhmen. Sice ponejvíce nekrvavě, ale ne bez aktů násilí a příkoří v některých místech, např. v Mostě. V bojích padalo město za městem a rozhodnutí se stále více blížilo k Teplicím. Dne 27. listopadu padl Most, 3. prosince Duchcov, 4. Osek, 6. Žatec a 7. prosince začala jednání o předání Teplic.“

O dva roky později, totiž 18. října 1920, se uvádí v téže kronice (str. 645): „Josef Seliger, vůdce německých sociálních demokratů v tomto státě, zemřel 18. října v osm hodin večer... Jeho pohřeb 21. října se stal masovým shromážděním, jaké Teplice ještě nezažily. Sešlo se tu na 40 000 lidí.“

4. Českoslovákismus

...my jsme vytvořili náš stát; tím je určeno státoprávní postavení našich Němců, kteří původně do země přišli jako emigranti a kolonisté. Máme plné právo na bohatství našeho území, nezbytného pro průmysl náš i Němců mezi námi.“

T. G. Masaryk, 23. 12. 1918

*„Svoboda! Svoboda! Třistaletá pouta praskla!
... ale jak je to se svobodou těchto bližních – na ně jsi zapomněl?“*

Emanuel Rádl, Válka Čechů s Němci (1928, str. 95)

Československo vytvořené vítěznými mocnostmi první světové války se rozkládalo od Chebska na severozápadě až po Podkarpatskou Rus na jihovýchodě. Jako teritoriální monstrum s mnohými záhyby a výběžky prostírala se tato země napříč střední Evropou. Jazykově elegantně, totiž francouzsky, bylo možno celý útvar (monstrum) států od Finska až po Jugoslávii nazvat „Cordon sanitaire“. A byla to též Francie, která byla na tomto území obzvláště zainteresována, aby tu proti Německu a Rusku zajistila svou vojenskou nadvládu nad kontinentem.

Pro východní část státu byl uplatněn etnický princip, demokratické sebeurčení, což stálo v protikladu k zásadě historických hranic. Slovensko a Karpatská Ukrajina náležely totiž k říši uherské svatoštěpánské koruny. Jejich odtržení bylo možné jen proto, že Maďarsko patřilo k poraženým státům, a protože tak rozhodly vítězné mocnosti. Přitom byl ve spojení s Československem a pod vlivem Francie vytvořen systém „Malé dohody“, který směřoval především proti možnému maďarskému revizionismu.

Jinak tomu bylo na západě státu. Zde byla uplatněna zásada historických hranic, tedy územní celistvosti Čech, Moravy a rakouského Slezska, což znamenalo odepření principu práva na sebeurčení pro Němce této části státu.

Aby byla proti Němcům vytvořena pozice jednoznačné převahy, byl z Čechů a Slováků vytvořen československý národ. „My, národ československý“ začíná ústava státu. Jen Čechoslováci, ne Češi a Slováci, se vynořují ve statistikách. A kulturní vrchol čechoslovákismu ovšem znamenalo, když se v ústavě uvádělo, že „československý jazyk je státním jazykem republiky“. Takový jazyk byl sice ideologicky perfektní, ale neexistoval. Lidé mluví buď česky, nebo slovensky. Nebo mluví německy nebo maďarsky

nebo polsky nebo jinou řečí. Ale tyto ostatní jazyky platily jen jako jazyky „menšin“, které nenáležely k národu. Nanejvýše tu byli českoslovenští státní občané, ale žádní Čechoslováci.

Státní právo českých zemí, které pokládalo Čechy a Němce za rovnoprávné, se tedy změnilo v české státní právo. Jádro českoslovákismu spočívalo v tom, aby se stal výchovnou metlou většiny vůči německé menšině. Masaryk to jednoznačně prohlásil po svém návratu z exilu ve své velice rozšířené a často citované řeči: Němci přišli do země jako přistěhovalci a kolonisté a po státoprávní stránce s nimi bude jednáno odpovídajícím způsobem, totiž jako s menšinou s menšími právy. Svůj dlouholetý boj mezi češtvím a němečtvím prohráli. (srv. Seibt, 1997, str. 301) Pražský profesor filosofie Emanuel Rádl (1873–1942) napsal o tom velmi uznávanou knihu, a to proti Masarykovi a českoslovákismu.

Jako nebezpečná menšina a potenciální nepřítel státu museli být Němci obzvláště kroceni, čehož důsledky vedly až k roztržení státu. V možnosti německé samosprávy v provinciích a župách bylo totiž spatřováno nebezpečí možného znovuobnovení velkoněmeckých choutek. Tak se v republice neuskutečnila vůbec žádná samospráva tohoto druhu. Byl tu jen pražský centralismus.

Němci byli jen trpěni. Podle vládnoucího učení žili na kolonizované půdě, tedy na půdě, která byla původně česká a konečně se opět českou mohla a musela stát. Ve státní hymně Kde domov můj měli opěvovat českou vlast. A v kalendáři byly německé svátky nahrazeny svátky českého reformátora a národního hrdiny Jana Husa a svatých Cyrila a Metoděje, kteří byli uctívání proto, že proti latinským bohoslužbám bránili bohoslužby slovanské. Samozřejmě měl být 28. říjen slaven jako den vzniku republiky, ale stejně samozřejmě nesměl být slaven 4. březen jako den práva na sebeurčení.

Na denním pořádku byla tedy politika popichování, která šířila podezírání a hněv – a prohlubovala česko-německý příkop. Z konfrontace roku 1918 se nikdo nepoučil a poučit nemohl, neboť jednostranná politická hra byla dána již ústavou. Tak soudila alespoň jedna část německých politiků, především zástupci DNP a DNSAP (viz zkratky). Jako tzv. negativisté odmítali spolupráci ve státě. Ztelesňovali stále více nacionální uskupení, které vedlo ke vzniku SdH (Sudetendeutsche Heimatfront).

Jiná část politiků, tzv. aktivisté, chtěla česko-německý příkop přemostit a doufala přitom, že by tento příkop mohl být postupně zasypáván. K nim patřili němečtí křesťanští sociálové, němečtí sociální demokraté, němečtí agrárníci (Bund der Landwirte) a německá živnostenská strana.

V roce 1926 byla jmenována první vláda s německou účastí. Ministrem veřejných prací se stal německý agrárník Franz Spina a předsedou vlády byl Antonín Švehla, předseda české agrární strany, tzv. selský car. Že právě

Spina a Švehla k sobě našli cestu, se nestalo náhodou. Oba byli politiky, stojícími pevně na zemi, a opomíjeli Masarykovo vyjádření o Němcích jako o přistěhovalcích a kolonistech. Ve svém mínění o zemi a lidech se shodovali (cit. dle Hilf, 1992, s. 171). „Žili jsem po tisíc let s Čechy, ... nic nás nemůže oddělit“ (Spina).

„Je nezměnitelnou skutečností, že my, totiž Češi zde, stejně jako vy Němci tam, jsme se narodili na zděděné půdě, na níž více než tisíc let žijeme“ (Švehla). Švehla se v roce 1929 stáhl pro nemoc z aktivní politiky a zemřel v roce 1932.

Roku 1929 vznikla opět vláda s německým zastoupením. Předseda německých sociálních demokratů dr. Ludwig Czech se stal ministrem sociální péče. V roce 1920 byl zvolen nástupcem Josefa Seligera ve vedení strany a mohl nyní udělat to, co bylo Josefu Seligerovi před jedenácti lety v Praze odmítnuto, totiž vést jednání.

Z vyostřené situace „Já pán, nebo ty pán“ z roku 1918 se stala poněkud mírnější situace „Já pán a ty páneček“, která umožňovala Czechovi jednání v úzkém rámci; široký rámec zůstal samozřejmě nedotčený. Tam platil jen čechoslovakismus, nadvláda národní většiny nad všemi menšinami, což by bylo možno nazvat i etnokracií. Ve státním znaku stálo a stále stojí „Pravda vítězí“.

Karlheinz Filipp

Malí lidé ve velkých dějinách

Z německého originálu *Misericordia Bohemiae*, vydaného v roce 2003 nakladatelstvím Sächsische Landeszentrale für politische Bildung, dresden Obálku a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner. Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., roku 2005 jako svou 679. publikaci. Odpovědný redaktor dr. Břetislav Daněk. Vydání druhé, rozšířené, ve Vyšehradu první. Stran 152. Vytiskla tiskárna Ekon, Jihlava. Doporučená cena 148 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, s. r. o., Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz, www.ivysehrad.cz

ISBN 80-7021-806-1